
"ABOUT THE LETTERS" BY CHERNORIZETS HRABAR - AN ATTEMPT AT STYLISTIC ANALYSIS

Albena Baeva

Bishop Constantine Preslavski School, Shumen, Bulgaria, a.baeva@shu.bg

Abstract: The article attempts a stylistic analysis of the extremely popular apology of Chernorizets Hrabar "O pismeneh" in the middle Bulgarian literature. The transcripts of the work found to this day evidence this. Significant and debatable questions about the author of the work and the time of its writing are beyond our scope. In accordance with our understanding of style, the traditional, we try to determine the historical stylistic aspect of the work.

Keywords: style, historical aspect of style

„ЗА БУКВИТЕ“ НА ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР – ОПИТ ЗА СТИЛИСТИЧЕН АНАЛИЗ

Албена Баева

ШУ „Епископ Константин Преславски“, Шумен, България, a.baeva@shu.bg

Резюме: В статията се прави опит за стилистичен анализ на извънредно популярната в среднобългарската книжнина апология на Черноризец Храбър „О писменех“. За това свидетелстват откриваните и до днес преписи на съчинението. Съществени и дискуссионни въпроси за автора на съчинението и времето на написването му са извън ползването ни. В съответствие с разбирането ни за стил, традиционното, се опитваме да определим и историческия стилистичен аспект на творбата.

Ключови думи: стил, исторически аспект на стила

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Сказанието „За буквите“ от Черноризец Храбър е едно от най-разпространените в старата българска литература. Значимостта му за литературната история се доказва и от многобройните анализи на съчинението. Много въпроси, свързани с този текст, са дискуссионни – за времето на написването му, за това, кой е авторът и др. По-редки изобщо са стилистичните анализи на старата българска литература напр. от Д. Иванова-Мирчева. В статията си поставяме скромната цел да открием някои от стилистичните особености на текста, имайки пълното съзнание, че не сме специалисти по средновековна българска литература.

Целта на анализа е да отговори на въпроса, образцов текст ли е Сказанието в съответствие със схващането на Р. Пикио за парадигматичния, примерния характер на средновековната българска литература.

2. ИЗЛОЖЕНИЕ

За Черноризец Храбър притежаваме изследването на К. Куев (1967), в което, освен многобройни историко-литературни, той разглежда и въпроси, свързани с литературните особености на сказанието, и в частност, на стила. Тук е определен и жанрът на творбата – апология, както и някои стилистични похвати – съпоставки, въпроси и отговори, а като основен стилистичен похват е възприета антитезата: „Но освен основната антитеза – демократичен и реакционен светоглед – в произведението се редят и частични антитези: например едноавторството на славянската азбука и многоавторството на гръцката; краткото време, за което е съставено славянското писмо, и дългият процес при гръцкото писмо; светостта на Кирил и езическата вяра на гръцките автори и т. н.“ (Куев, 1967:158). Куйо Куев обръща внимание и върху повишената емоционалност, като предлага и съответните цитати. Отбелязва стегнатост и състеност, като типични черти за сказанието. Като цяло притежаваме добър анализ на особеностите на „За буквите“ на Черноризец Храбър. Интерпретация на забележителната творба на Черноризец Храбър предлага и италианският славист Р. Пикио. Той представя аргументацията на Черноризец Храбър в десет точки (Пикио, 1993: 277-278), сравни и по-старата традиция – напр. делението на текста на десет глави у Й. Иванов в съответствие с тази традиция (Иванов, 1970:442 и сл.).

Р.Пикио набляга върху смесването на писмена и на книги в текста на Ч. Храбър, а и на цялата ръкописна традиция. Отбелязва стилистичен скок след историко-описателното изложение, започващ с „Други казват...“. Набляга върху топичността на израза „има и други отговори, които другаде ще кажем, а сега няма време“, който според К. Куев е взет в буквален смисъл (Пикио, 1993:278). Що се отнася до израза „още са живи (онези), които са ги видели“, изразява съмнение в буквалното му разбиране, че може да се схване като топос (общо място) - „тогава фактът, че са „живи“ ще придобие духовен смисъл, който отразява

извънмировия живот на спасените думи: тогава би могло да се интерпретира също, че онези, които са видели Кирил и Методий и чрез тях са постигнали спасението, са спечелили вечен живот; това същевременно може да означава, че спасителното дело в полза на славяните, започнато от Кирил и Методий, е „още живо“ (Пикио, 1993:294). Този топичен вариант Р. Пикио подкрепя с цитати от Деяния на апостолите.

А. Джамбелука-Коссова се придържа строго към ръкописната традиция и не включва посочената фраза в критическия текст на „За буквите“ (Джамбелука-Коссова, 1980:34).

Р. Пикио свързва „За буквите“ на Ч. Храбър със славянската теза за приемствеността на апостолството. Тя се изгражда от библейски позовавания, концентрирани около водещия мотив на апостол Павел за божествената милост, която желае спасението на греховното човечество, тук се провъзгласява чрез изпращането на свети Константин от Бога, за да избави славяните (Пикио, 1993:280). Тази идея е във връзка с основното схващане на Р. Пикио за приемствеността на апостолството, изградена върху учението на апостол Павел, основно в Посланието към римляните. Тази основна идея известният италиански специалист открива от Пространните жития на Кирил и Методий до Храбровата творба (Пикио, 1993:226-227).

Целта ни е стилистичен анализ на „За буквите“ от Черноризец Храбър. Стилът на Черноризец Храбър е ясен, притежава най-важното изискване за стила изобщо. Неговото предназначение е да убеди чрез аргументи, не да увлече или да предизвика естетическа наслада. В този смисъл и „За буквите“ е образцова творба по отношение на стила, особено ако се съпостави с друг тип стил, характерен за Евтимиевата школа. Във връзка с яснотата на стила могат да се обяснят и някои особености като липсата на епитети, ако изключим отнасящите се до Константин Философ.

За стилистичния анализ е важно да се отбележи, че той се осъществява върху стилистично изтъкнатите места, а не върху цялата идеологическа обосновка на текста, т. е. не върху особеностите на целия текст.

Първото, което се хвърля в очи, са значителните буквални повторения на различни места в текста:

1. Пряжде убо словяне не имяхо^Н книгъ... и тако бяшо^Н многа лята: Но^Н пряжде сега еллини не имяхо^Н... и тако бяшо^Н многа лята. Там же многа лята... По мнозех же лятяхъ... и тако мнози многыми ляты... по том же многомъ лятюмъ... в маляхъ лятяхъ... а они мнози многы ляты.

2. погани со^Нще ... еллини погани.

3. Други казват ... Други казват... други мислят

4. аще ли кто речеть... аще бо въпросиши... аще ли въпросиши... и аще въпросиши

5. яко вся по ре^Нду бываю^Нтъ от бога... и вся по ре^Нду иякоже пишеть

6. безъ разума... к разуму ... разумъ братие богъ естъ даль..

В съответствие с основното схващане за стила, към което се придържаме, повторенията са основно средство за усилване и най-често се използват от различни автори. Например при простото повторение на вървели, вървели, повтарянето на втората дума усилва значението на вървели. При Черноризец Храбър повторението обаче се свързва с успоредяване между славяни и гърци, както е в началото. И славяните са били езичници, и елините. Тълкуването обаче на повторението тук, което не е просто, тъй като се отнася към различни субекти, добива смисъл на усилване във връзка с това, към което е отнесено. Следователно усилването на езичници (погани) е свързано с елините.

Анафората е стилистично средство, което Черноризец Храбър употребява, за да свърже в по-големи цялости текстови отрязъци. Така е с анафората – други казват. В първата част Ч. Храбър изравнява броя на гръцките и на славянските букви. Често не е ясно на какво се дължи това изравняване. Чрез повторението на подобно то е съпоставено с изравняването на еврейските и гръцките букви от преходния пасаж. Вторият откъслек, свързан с анафората на други, е в контекста на аргумент, че славянските букви не са изначални, тях не бог ги е сътворил както еврейските, римските и гръцките. Третата част от анафората въвежда триезичната догма – че бог е сътворил писмената и е заповядал на три езика да се пишат книгите. Изводът за анафоричната цялост е, че има нарастване на аргументите – от съпоставящо изравняване, към отричане на божествеността на буквите до приемане на божественото сътворяване и въвеждането на триезичната догма. Както е видно, нарастването води към най-силния аргумент, който излага Черноризец Храбър. Или тук анафората обединява аргументи, изложени според силата на убедителността си.

Към края на текста също има анафора - чрез въпросите и отговорите, която е свързана и с предходното повествователно цяло – ако някой рече... (аще формира по-голяма анафорична цялост). Така става по-ясно, че анафората обединява антитези, свързани със създаването на азбуката и с превода на книгите.

Има ли стилистичен скок в „О писменех“ на Черноризец Храбър? Според мен не. Някои преписи вместо други имат някои (някои) казват (говорят) – срв. съвременното едни- други. Следователно правилен е преводът някои казват, други пък казват. Защото нищо не налага най-старият препис (Лаврентиев препис) да е най-автентичен.

Поради засягането на въпроса за преписите добре е да се припомни становището на Ив. Гълъбов за пълния списък на цялата азбука в текста, „придружен с красноречивата бележка Се ж(е) соНТ писмена словянскаа“ (Гълъбов, 1980:80). Впрочем, Лаврентиевият препис не съдържа пълния списък на буквите.

За да осмислим стилистичната роля на последните две повторения, трябва да отбележим, че аргументацията на Черноризец Храбър се разгръща на две равнища: духовно и конкретно-историческо. Повторението на всичко бива по ред от Бога, а не от друго, е поставено в контекста на по-общата предпоставка, че Бог устройва всичко и не оставя човешкия род без разум, затова му изпраща свети Константин Философ, който и създава 38 букви. И всичко по ред, както пише. Това основно схващане авторът подкрепя с непреки цитати от Битие. И така, духовното равнище се свързва с най-общата идеологическо разбиране за Бога, който е създател на всичко, и то по ред, както пише в светите книги – небе и земя, и всичко в нея, и човека и всичко по ред и т. н. Именно с тази обща идеологическа предпоставка Храбър оборва и усилената триезична догма – Бог е създал преди не еврейския, римския и гръцкия език, а сирийския език, и оттам всичко по реда – както от Адама до потопа и от потопа до вавилонското стълпотворение. Както се вижда, важността на реда е първостепенна – от първия човек и първия език, всичко по ред... и до славянския език.

Аргументът за реда осмисля и другия конкретно-исторически факт, около който се спори – дали става въпрос за обръщане на буквите или за превод на книгите – приемаме превод (вж. аргументите на К. Куев за превода на свещените книги от Акила и Симах (Куев, 1967: 29 и сл.). Първо буквите – после превода на свещените книги.

Колкото до израза „още са живи (онези), които са ги видели“, и който е предмет на много спорове, дали е късна вставка или не, отбелязахме и някои мнения. Важността на израза се свързва с датирането на текста. Може ли стилистичният анализ да помогне, макар и най-общо за разрешение на спора? Смятаме, че да. Изразът се намира към края на текста, в анафоричната цялост, образувана чрез въпроси и отговори, след отговор на въпроса кой е съзателят на буквите. Както видяхме, Р. Пикио предлага четенето на израза като топос, който съотнася със съответни цитати от Деяния на апостолите. В целия текст на Р. Пикио се усеща пресиленост. Първо, самият израз не предполага преносно (фигуративно) четене и възприемане. Второ, опитахме се да покажем, че основният духовно-идеологически аргумент на Черноризец Храбър е този за реда – всичко става по ред, определен от Бога. Тази е най-общата за цялото Средновековие идея за провиденциалната роля на Бога, за ръководната му роля в човешката история и човешките съдбини. Идея, която впрочем откриваме дори у Паисий Хилендарски. И много важно – Черноризец Храбър намира опора в Стария завет – Битие, не в Новия завет и Деяния на апостолите. Това вече поставя текста не съвсем близо до очертаната от италианския специалист традиция, що се отнася до авторитетните библейски цитати.

Бог изпраща свети Константин Философ, за да им сътвори буквите. В края на апологията Черноризец Храбър потвърждава известността на Константин Философ, който създаде буквите и преведе книгите. На втория въпрос – в кое време е станало това, отговаря с историческото време на царете и князете в този период – Михаил и Борис, Растица и Коцел и записва точната година.. Интересуващият ни израз се намира след отговора за създателя на буквите – между двата въпроса – кой и в кое време, и нормално е да се приеме като преход към втория въпрос. Но значението му не е както го тълкува К. Куев като доказателство за живи свидетели, на което възразява Джамбелука-Коссова, която не взема категорична позиция. Като имаме предвид основният духовен аргумент за реда, и за мястото на фразата, която е преход към историческото време, нейното значение може да се определи като: не е много време оттогава, не е минало много време от създаването на азбуката и от превода на книгите. Историческото време на появата на свети Константин Философ се определя по ред, определен от Бога. Така изтъкван, спорният израз може да бъде и косвено доказателство за времето на написване на „За буквите“ от Черноризец Храбър. Затова има голямо основание становището на проф. В. Златарски, който още в 1927 г. подробно е обрисувал историческата обстановка, и приема, че автор на сказанието е цар Симеон, както и времето на появата на творбата между 887 и 894 г. Той отбелязва и превода на Св. писание, в което е участвал Симеон (Златарски, 1994: 853). Сравни по-горе за превода на книгите.

Повтарянето на разум - бог не оставя човешкия род без разум, при обучението на разум, така бог е дал разум на славяните. Може да се приеме, че след разгръщане на аргументацията, разум в края на текста е усилено.

Отбелязаното двусмислие от Р. Пикио при употребата на думите букви и книги също е пресилено. Без да го отричаме, на повечето места в текста разделението е ясно. Дори и началното книги, върху което обръща внимание, има логика да се започне с по-общото – преди славяните нямаха книги и да се премине към буквите. На повечето места в текста точно се употребяват и букви, и книги, защото се говори освен за създаването на азбуката, и за превода на свещените книги.

Ако се запитаме, можем ли според този стилистичен анализ да определим тук и сега на „За буквите“, т. е. историческия аспект на текста според изложеното у Храбър, на някои може да се стори пресилено. но

твърдо вярваме, че ползите от стилистичния анализ са и да прехвърлят мостове към интимното, изразено в творби, отдалечени с много векове от нас, както е с текста на Черноризец Храбър - повече от 10 века. Според определената обща духовна предпоставка за реда, по който Бог просветява народите, и за историческото време, което е определено от Бога, както и от израза „живи са още онези, които са ги видели“, т. е. това се е случило в близко време, същността на идеята ,която Черноризец Храбър внушава, освен основната, защита на славянската писменост, е и ние сме в това време, преплитане на духовно с историческо време, в което Бог е излял своето милосърдие и е помилвал славянския род, тоест, сега е нашето време за писане и творене.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

„За буквите“ на Черноризец Храбър е образцов текст с оглед на стила, чиято основна характеристика е да е ясен и чрез яснотата да внушава идеите, които създателят ѝ застъпва.

Накрая няколко думи за преводите на съвременния ни български език. Сравняваме най-общо два превода – на Б. Ангелови М. Генов (по Старобългарски страници, 1968) и на Ив. Добрев (по Слова на светлината, 1995).

В превода на Б. Ангелов и М. Генов навсякъде е славяни, славянския род, славянска реч и т. н., у Ив. Добрев навсякъде словенете, словенския народ, словенската реч и т. н.

Анафоричната цялост с други у Ив. Добрев е а други казват, а други казват, а други си мислят. У двамата по-стари преводачи е Някои прочее казват, други пък казват; А други мислят.

У Б. Ангелов и М. Генов: „Затова славянските букви са по-свети и повече за почит, защото свет мъж ги е сътворил...“, у Ив. Добрев - „Затова словенските букви са най-свети и най-честни, защото свят мъж ги е създал...“

При въпросите в превода на двамата навсякъде е книжоници, у Ив. Добрев е гръцките книжовници, словенските буквичари.

И повторениета на разум в началото и в края на сказанието у двамата е разум в началото, в края просвещение, у Ив. Добрев навсякъде е разум.

Употребата на словяне в преписите не е основание и на съвременен български език да се пише словене и производните, тъй като това в някои словосъчетания – напр. словенски език и народ направо променя смисъла.

С оглед на смисъла и при наличието на няции в някои преписи преводът на други у Б. Ангелов и М. Генов според мен е по-правилен.

За „честността“ на славянските букви няма какво да се каже. Намираме се пред пълно недомислие на преводача.

Интерес предизвиква думата буквичари в превода на Ив. Добрев. В преписите е букареН (с вариант буквареН, вж. Джамбелука- Косова, 1980:31-32). Основна е формата букаръ. Образувана с наставка –ар от букы (буква), тя не съществува в съвременния ни език, а формата буквар е с друго значение (срв. и Геров, 1975: 83). Затова не е чудно ,че имаме неологизъм от Ив. Добрев. Еднаквият превод у двамата е недопустим, тъй като в преписите има книгачии и букари, т. е. антитезата, характерна за Ч. Храбър. Според мен по-добър превод е с азбукари, като по-ясна, а не с буквичари, макар че и тя не е дадена в Обратен речник (1975) и Речник (1974).

Колкото до превода на разум, има основание крайното просвещение у двамата по-стари преводачи, предвид на усилването, характерно за Черноризец Храбър и новият смисъл, с който се изпълва разум в края на Сказанието.

Общият извод, който може да се направи е, че съвременните преводи се отдалечават от точността на българската реч в усета си да търсят по-свободно изразяване на съвременен език, въпреки претенциите, обявени в Предисловието на „Слова на светлината“, че „Стремейки се да крачим в стъпките на Първоучителите“ предлагат проверени преводи и не са включили досегашните преводи.

ЛИТЕРАТУРА

Куев, К. (1967). Черноризец Храбър. София, БАН.

Пикио, Р. (1993). Православното славянство и старобългарската културна традиция. София, Унив. изд. Св. Климент Охридски.

Иванов, Й.(1970). Български старини из Македония. София, Наука и изкуство.

Джамбелука-Косова, А. (1980). Черноризец Храбър. О писменех. София, БАН.

Гълъбов, Ив. (1980). Старобългарски език с увод в славянското езикознание. София, Наука и изкуство.

- Златарски, В. (1994). История на българската държава през Средните векове. Т. 1. Ч. 2. София, Акад. изд. Марин Дринов, с. 853-860.
- Слова на светлината. (1995). Ред. Мая Байрамова. София, Агато.
- Старобългарски страници. (1968). Под ред. на П. Динев. София, Български писател.
- Геров, Н. (1975). Речник на българския език. Ч. 1. София, Български писател.
- Обратен речник на съвременния български език. (1975). София: БАН.
- Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век. (1974). София, БАН.